

KAKO METODU USMENE POVIJESTI / *ORAL HISTORY* UKLOPITI U MUZEJSKU IZLOŽBU?

OLGA ORLIĆ

Institut za antropologiju
Amruševa 8/V
10000 Zagreb

UDK: 39(497.5-3 Istra):069:930.2

Kategorija: Izlaganje sa znanstvenog skupa

Primljeno: 1.7.2006.

Prihvaćeno: 15.12.2006.

U ovom se radu osvrćem na upotrebu metode usmene povijesti u muzejima. 2005. godine toj je temi bila posvećena godišnja konferencija ICOM/ICME, održana u Nafplionu u Grčkoj. Usmena povijest, odnosno metoda usmenog prikupljanja podataka jedna je od metoda kojom se u terenskom radu koriste etnolozi/antropolozi, pa tako i oni zaposleni u muzejima. Na taj način prikupljeni podaci, upotrijebljeni, npr. na izložbi, u nepromijenjenom (ili barem što manje promijenjenom) obliku, omogućuju da se na ovaj ili onaj način riječ prepusti samim kazivačima, a ne da njihove riječi interpretiraju stručnjaci, istraživači ili muzealci, kao što je najčešće slučaj. Tako nečija sjećanja o određenoj temi postaju vidljiva i/ili dostupna sluhu na samoj izložbi, a ujedno ostaju i dokument za budućnost. Nove tehnologije omogućuju različite načine prezentiranja podataka prikupljenih metodom usmene povijesti (filmovi na video ili DVD formatima, snimljeni zvukovi ili izjave, transkribirani tekstovi izloženi na izložbi), što pruža mnogo mogućnosti za primjenu te metode u muzejima.

Prilikom realizacije projekta istraživanja tekstilnog rukotvorstva u Istri koristili smo se tom metodom te je u određenoj mjeri upotrijebili na izložbi "Tkalci u Istri", kojom je projekt rezultirao. Dio članka posvećen je upravo primjerima i iskustvima Etnografskog muzeja Istre na tom projektu. Prikupljen materijal koji nije upotrijebljen na izložbi ostaje na raspolaganju za buduće projekte Etnografskog muzeja Istre, a u članku se istovremeno skreće pozornost na potrebu osnivanja arhiva za podatke prikupljene metodom usmene povijesti.

Ključne riječi: usmena povijest / muzeji / Etnografski muzej Istre / arhiv usmene povijesti

UVOD

Godine 2005. ICME-ova godišnja konferencija bila je posvećena metodi usmene povijesti, odnosno upotrebi osobnih iskaza kazivača u etnografskim/antropološkom muzejima tom metodom prikupljenih.¹ Brojni su muzealci, etnolozi/antropolozi, arhivisti i dizajneri iznijeli svoja iskustva o tome. Na konferenciji se raspravljalo i o problemu intelektualnog vlasništva pojedinaca, skupina i zajednica. Tradicijske pjesme pojedinih

¹ Izlaganje je pročitano na ICOM/ICME konferenciji "Može li metoda *oral history* učiniti da predmeti progovore?" održanoj u Nafplionu, Grčka, 18.-21.10.2005.

etničkih skupina dobar su primjer kako netko može zloupotrijebiti (i pritom dobro zaraditi) činjenicu da nitko na njih ne polaže autorska prava. Takva se situacija može preslikati i na neke druge tradicijske vještine, znanja, ali i na osobne iskaze pojedinaca. Etnolozi/antropolozi odlaze na teren, prikupljaju podatke, ali vrlo rijetko obavještavaju kazivače o rezultatima istraživanja i o tome kako su upotrijebili njihove iskaze. Nameće se pitanje hoćemo li uskoro odlaziti na teren s gomilom ugovora koji će regulirati uzajamni odnos etnologa i kazivača? Ovakav "pravnički" pogled na "uporabu" iskaza pojedinaca ili pak kulturnih obilježja neke zajednice u muzejima ili za znanstvena istraživanja u Hrvatskoj dosad nije bio aktualan. S obzirom na to da se situacija na terenu ipak polako mijenja, ova je ICME-ova konferencija otvorila brojna pitanja na koja ćemo tek morati pronaći odgovarajući odgovor.

USMENA POVIJEST I ETNOLOGIJA/ANTROPOLOGIJA

Metoda usmene povijesti² (Louis Starr tvrdi da je usmena povijest zapravo "krivi naziv za proces prikupljanja usmenih podataka" (Starr, 1996:39)) je morala proći dugi put da bi izborila svoje priznanje među povjesničarima. Iako povjesničari svoj rad uglavnom temelje na povijesnim dokumentima, noviji povijesni događaji imaju svoje svjedoke čiji je "glas" korisno sačuvati. Etnolozi/antropolozi su oduvijek svoj rad temeljili na intervjuima i promatranju, pa bi se moglo reći da metoda usmene povijesti nije donijela bitne novitete. U počecima ove metode snimali su se uglavnom razgovori s istaknutim pojedincima, sudionicima važnih povijesnih događaja. Kasnije se broj projekata prema metodi usmene povijesti proširio na različita područja, pa tako i razgranao i podijelio. Richard Dorson je tako razlučio *oral folk history*, koja u sebi uključuje *oral personal history* (tj. *usmena osobna povijest*) i *oral traditional history* (tj. *usmena tradicijska povijest*). Usmena osobna povijest se odnosi na osobnu povijest i iskustvo pojedinca, dok se usmena tradicijska povijest tiče povijesti koja je zajednička cijeloj zajednici (Dorson, 1996:289).

Terenski se rad etnologa/antropologa temelji na metodi intervjua, a takav se razgovor kazivača i istraživača najčešće bilježi diktafonom ili kamerom. Neki etnolozi više vole podatke dobivene od kazivača pribilježiti (i) rukom, uglavnom zbog toga što se kazivači često osjećaju nelagodno dok ih se snima. Tako prikupljeni podaci smatraju se jednakovrijednima kao i oni zapisani u povijesnim dokumentima. Osim toga, neki su povijesni dokumenti razotkriveni kao krivotvorine (npr. Konstantinova darovnica).

² Kao osnivači metode navode se Alan Nevins i Louis Starr. Oni su postavili temelje metodi *oral history* u Americi.

USMENA POVIJEST U MUZEJIMA

Muzej kao neprofitna institucija služi društvu i njegovu razvoju i otvoren je javnosti, u njemu se prikupljaju, čuvaju, istražuju, dovode u međusobnu vezu i izlažu materijalna svjedočanstva o čovjeku i njegovoj okolini radi proučavanja, obrazovanja i zabave (ICOM, Etički Kodeks za muzeje – izdanje 2004.g., <http://icom.museum/ethics.html>).

Kad je riječ o prikupljanju građe, svaki će muzealac nastojati prikupiti što više informacija o samom predmetu, njegovu vlasniku/vlasnicima, izrađivaču/izrađivačima, mjestu podrijetla, tehnikama izrade. Sve će te podatke dokumentirati, unijeti u muzejsku dokumentacijsku bazu kako bi se kasnije njima mogao koristiti on ili netko drugi. To između ostalog regulira i zakon o muzejima, koji jednako tretira, odnosno štiti i muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju.

Etnolozi muzealci, ali i etnolozi zaposleni u drugim institucijama, prikupljaju terenskim istraživanjima brojne podatke, odnosno u razgovoru s kazivačima. Često se najzanimljiviji podaci dobiju kad kazivač "skrene s teme"; tako etnolozi osim podataka za koje su u prvome redu zainteresirani³ često prikupe puno informacija o drugim temama. Transkripcijom razgovora i pohranjivanjem snimke i ti podaci su dostupni za neko sljedeće istraživanje ili drugog istraživača.

U hrvatskim je etnografskim muzejima donošenje odluke o načinu čuvanja takvih audio- ili videozapisa ili prijepisa tih razgovora osobna stvar kustosa ili istraživača na projektu, ili rezultat politike pojedinog muzeja; ni u kojem slučaju ne možemo govoriti o standardiziranim načinima pohranjivanja ili pak nekakvom središnjem mjestu određenom za čuvanje takvih podataka.

Rezultate svojih istraživanja etnolog/antropolog može interpretirati u znanstvenome radu, stručnome radu ili u knjizi. Etnolozi/antropolozi zaposleni u muzejima najčešće interpretiraju i prenose rezultate svojih istraživanja stalnim postavom i/ili povremenim izložbama. Metoda usmene povijesti omogućava da izložba ne bude isključivo proizvod istraživačevih interpretacija već da riječ dobiju i sami kazivači.

"TKALCI U ISTRI" ILI KAKO SU PODACI PRIKUPLJENI METODOM USMENE POVIJESTI UPOTRIJEBLJENI U POSTAVLJANJU IZLOŽBE

Godine 2001. u Etnografskom muzeju Istre pokrenut je projekt istraživanja tekstilnog rukotvorstva u Istri. Tihana Petrović Leš, docentica Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, potaknula je projekt istraživanja tekstilnog rukotvorstva u Hrvatskoj, a Etnografski muzej Istre objeručke je prihvatio dio projekta koji se odnosio na Istru i sljedećih nekoliko godina nastavio sustavno istraživati tu temu. Kao i svako

³ Uglavnom na teren odlazimo s "temom" koju želimo produbiti i upoznati. Razgovor je najčešće strukturiran tako da odgovara istraživačevu interesu.

drugo etnološko istraživanje i ovaj je projekt uključivao prikupljanje podataka metodom intervjua.

Nedugo nakon Drugoga svjetskog rata tkalački se zanat u Istri izgubio, ljudi su se njime prestali baviti i 50 godina poslije bilo je teško naći nekoga tko se bavi tim poslom. Postalo je očigledno da u skoroj budućnosti neće će biti tako lako razgovarati s nekim od tkalaca. Da bismo "pronašli" tkalce, koristili smo se, između ostalog, inventarnom knjigom s podacima o prodavateljima muzejske građe. Slučaj je htio da jedan od tkalaca, onaj koji je 1964. god. prodao muzeju tkalački stan, živi nedaleko od Pazina pa ga nije bilo teško pronaći. Nakon prvog kontakta često smo s njim razgovarali. Tijekom istraživanja razgovarala sam i s drugim tkalcima (bez iznimke s muškarcima). Svi su mi rekli da nema obučenih majstora koji bi nastavili zanat. Kad je tkanje postalo neprofitabilno i nepotrebno, tkalci su se prestali baviti tim zanatom i prebacili se u neke druge industrijske djelatnosti kao što su rudarstvo, tekstilna ili pletačka industrija i dr.

Svi podaci dobiveni u razgovorima s tkalcima upotpunjeni su podacima od drugih ljudi koji su, ovako ili onako, bili svjedocima njihove djelatnosti. Tako se u nizu razgovora s njima, članovima njihovih obitelji ili suseljanima produbljivalo naše znanje o tkanju i tkalcima, te o njihovom mjestu u društvu.

Sami tkalci nisu znali objasniti kako to da se u Istri tkanjem bave isključivo muškarci (ako zanemarimo iznimne situacije poput odlaska svih muških članova obitelji u rat, kad je neka žena iz obitelji morala dovršiti započete narudžbe, obično ona koja je i najviše pomagala pri radu), a ne žene kao u većini hrvatskih krajeva (iznimku čine još neki krajevi uz granicu sa Slovenijom, gdje se tkanjem bave, ovisno o području, i muškarci i žene). Sami tkalci u Istri smatraju da bi bilo neobično da se žene bave tkanjem. Jedan mi je i vrlo zanimljivo objasnio zašto je "prirodno da se muškarci bave tkanjem": nekada su žene bile češće u drugom stanju, pa im je tkanje kao težak posao u kojem treba često biti u pognutom položaju, uz pribijanje potke u smjeru trbuha, bilo opasno. Stoga sam ovdje podatke upotpunila s onima dobivenim iz arhiva, oporuka, notarskih knjiga i drugih dokumenata s podacima o čestim stalnim ili povremenim migracijama i naseljavanjima karnijskih⁴ i furlanskih⁵ tkalaca u istarske krajeve, što je pojasnilo ovu pojavu u nešto širem kontekstu.

Na neke od tih razgovora odlazili smo i sa snimateljem, pa smo te razgovore i snimili kamerom.

Treba imati na umu da stariji ljudi ponekad nisu spremni na snimanje, boje se ili srame, a i problem je s anonimnošću izvora. Naime, ako se želi nešto od snimaka upotrijebiti, trebala bi kazivačeva dozvola za uporabu tog materijala... Kako to u

⁴ Karnija je planinsko područje u sjevernoj Italiji. Obuhvaća gornje porječje Tagliamonta do Karnijskih Alpa. Ime je dobilo po Camima – ilirsko-keltskom plemenu koje je u antičko doba nastanjivalo područje između Alpa (koje su po njima dobile ime Alpe Carnice) i Tršćanskoga zaljeva.

⁵ Furlanija je područje u sjeveroistočnoj Italiji, koje obuhvaća područje Tagliamonta i donje Soče, između Karnijskih Alpa i Jadranskoga mora. Teritorijalno odgovara današnjoj pokrajini Friuli-Venezia Giulia.

Hrvatskoj nije pravno regulirano, uglavnom je riječ o zamolbama muzeja i spremnosti ljudi da sudjeluju u projektima koje pokreće muzej. Kako je posrijedi muzej, izložbe i tradicijska baština (odnosno nešto s čime se mogu poistovjetiti), većina je spremna pomoći.

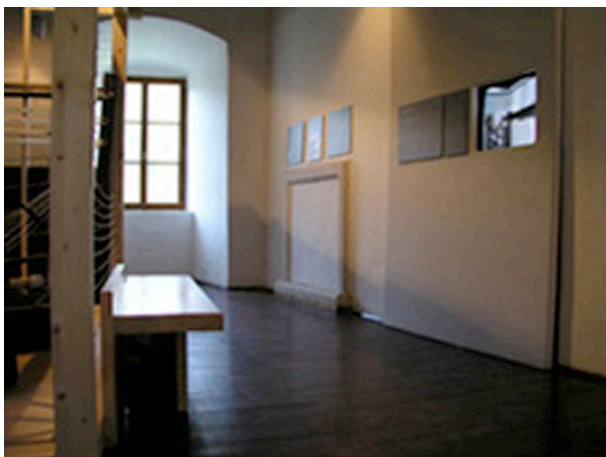
I tako su životne priče tih tkalaca, njihovo znanje i sjećanja postali okosnicom cijele izložbe, ono što je omogućilo predmetima da govore...

Kako smo njihova sjećanja i iskustva pretočili u izložbu?

Mislim da smo većinu onog neuhvatljivog o samom tkalačkom procesu i svim pripremnim postupcima zabilježili filmom: izradu tkalačkog stana i nićanica za tkanje te sam tkalački proces. Taj neuhvatljivi, nematerijalni dio baštine, znanje i postupci vezani uz neki zanat (za razliku od predmeta koji nam sami za sebe govore vrlo malo) odnedavno je zaštićen jednako kao i materijalna baština (UNESCO). Ovdje je znanje o tkanju, niz informacija prenesenih riječima dobilo novu dimenziju, onu vizualnu. Smatram da smo tako pretočili pripovijedanje i opisivanje u nešto posve vidljivo i jasno (jer tkanje je vrlo složeno i ne mora biti svakomu odmah jasno). Tako je film postao sastavni, nezamjenjivi dio izložbe. Smješten je uz tkalački stan, *snovaču*, tkalačku kutiju i ostali tkalački pribor, pa su posjetitelji mogli detaljno promotriti kako se koriste sve te sprave. Tu muzejsku tkalačku radionicu obogaćivao je i zvuk tkalačkog stana u radu, što je posjetitelju pružalo još jednu informaciju te stvaralo ugođaj.



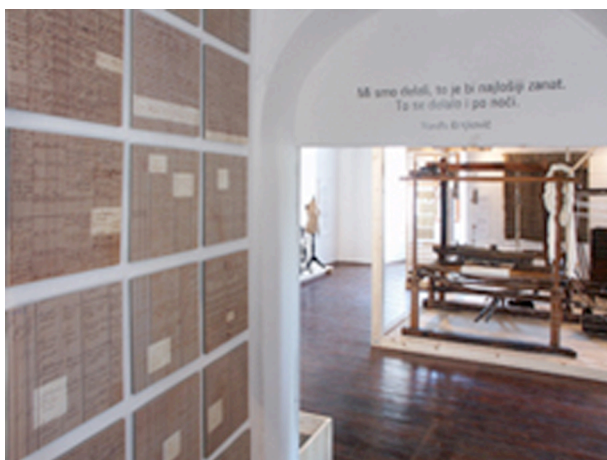
Tkalačka radionica, izložba "Tkalci u Istri", Etnografski muzej Istre, 22.4.-30.9.2004., fotografirala Olga Orlić



Film "Tkanje u Istri" prikazan na izložbi "Tkalci u Istri", Etnografski muzej Istre, 22.4.-30.9.2004., fotografirala Olga Orlić

Postojala je i mogućnost da se razgovori s tkalcima prikažu posjetiteljima, ali umjesto toga njihove su životne priče prikazane drukčijim muzeološkim sredstvima – fotografijama, ispisima i sl.

Njihove izjave, uzrečice koje su mi se učinile važne ispisali smo i nalijepili na zid ili dio izložbenog postava, kako bi "govorile" uz te predmete ili fotografije....



Dio izložbe "Tkalci u Istri" s isječcima i izjavama tkalaca, Etnografski muzej Istre, 22.4.-30.9.2004., fotografirao Feđa Fatičić

Podatke dobivene o pripremama za tkanje, koje obuhvaća sisanje, čupanje, trljanje, češljanje i dr. kontekstualizirali smo uz pomoć samih predmeta koji su se za to koristili, uz pomoć fotografija i sl.



Dio izložbe "Tkalci u Istri" koji prikazuje proces obrade sirovina za tkanje, Etnografski muzej Istre, 22.4.-30.9.2004., fotografirao Feđa Fatičić

Za terenskih istraživanja o tkalcima u Istri razgovarala sam s kazivačima (uglavnom starijima) o onome što me u prvome redu zanimalo. Povremeno bi se tijekom intervjua jedna tema nadovezala na drugu. To je zvučalo kao kratkotrajno ugodno ćaskanje, ali prigodom transkripcije snimljenih materijala sam uočila da te priče iz vlastite prošlosti zauzimaju podosta mjesta. Kazivačima je bilo ugodno prepričavati neki događaj iz djetinjstva, nekadašnji način češljanja kose ili ispričati neku anegdotu ili gotovo trač iz susjedstva. Iako sam krenula istraživati o načinima tkanja u Istri, saznala sam puno više. Kako sve te podatke nisam "upotrijebila" za članke niti za izložbu, ostali su pohranjeni kao transkripti i kasete, zasad u mom uredu. Iskoristit ću ih za druge projekte, to može biti vreo podataka za buduća istraživanja.

ZAKLJUČAK

U Hrvatskoj se zapisi (audio, video) razgovora s kazivačima kao i njihovi transkripti čuvaju unutar institucija (muzeji, instituti, odsjeci na fakultetu, televizija i slično) koje su ih snimile i dosad nema zajedničke baze podataka ili središnjeg mjesta za čuvanje takvih zapisa (ili njihovih kopija). Bilo bi korisno osnovati ili odrediti instituciju koja bi postala središtem za čuvanje transkripata i izvornih audiozapisa, gdje bi bili pohranjeni na odgovarajući način i dostupni svim zainteresiranim istraživačima. Također bi trebalo propisati načine i standarde čuvanja takvih podataka u svakoj instituciji koja ih prikuplja. Do tada, svaka institucija mora pronaći svoj način za najbolje rješavanje tog problema.

Usmena povijest je možda svoju najzahvalniju ulogu dobila u dokumentarnim filmovima, koji se mogu samostalno prikazati na televiziji ili postati dijelom izložbe. Time naravno poraba metode usmene povijesti nije potpuno iscrpljena.

Moj je odgovor na pitanje postavljeno u naslovu ICME-ove konferencije svakako DA, smatram da nam porabom metode usmene povijesti predmet može govoriti puno više i to na vrlo različite načine. Kako će se to učiniti ovisi o domišljatosti autora, maštovitosti dizajnera te o dostupnim sredstvima. S obzirom na to da u etnografskim/antropološkim muzejima priču o zajednici ili njezinu načinu života najčešće predstavljaju muzealci, smatram da je uklapanje autentičnih⁶ izjava kazivača svakako korak naprijed prema smanjivanju mogućih iskrivljenih interpretacija.

LITERATURA

CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE, Paris, 17 listopada 2003.

http://www.unesco.org/culture/ich_convention/index.php?pg=00006

DUNAWAY, David K. (1996): *The Interdisciplinarity of Oral History*, U: ur. Dunaway, David K., Baum, Willa K., *Oral history, an Interdisciplinary Anthology*, Altamira press, Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford, str. 283-291.

DORSON, Richard (1996): *The Oral Historian and the Folklorist*, U: ur. Dunaway, David K., Baum, Willa K., *Oral history, an Interdisciplinary Anthology*, Altamira press, Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford, str. 283-291.

FRY, Amelia (1996): *Reflections on Ethics*, U: ur. Dunaway, David K., Baum, Willa K., *Oral history, an Interdisciplinary Anthology*, Altamira press, Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford, str. 161-172.

ICOM CODE OF ETHICS FOR MUSEUMS <http://icom.museum/ethics.html>

⁶ I ovdje se postavlja pitanje koliko su snimljeni razgovori autentični, a koliko su rezultat novonastale situacije povezane sa snimanjem. Taj je problem uostalom prisutan u svakom razgovoru s kazivačem.

NEVINS, Allan (1996): Oral history: How and Why it was Born, U: ur. Dunaway, David K., Baum, Willa K., *Oral history, an Interdisciplinary Anthology*, Altamira press, Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford, str. 29-38.

ORLIĆ, Olga (2004): Tkalci u Istri, U: ur. Nikočević, Lidija, Petrović Leš, Tihana, Škrbić Alempijević, Nevena, Orlić, Olga, *k.i. Tkalci u Istri*, Etnografski muzej Istre, Pazin, str. 43-62.

ORLIĆ, Olga (2004): Tkanje u Istri, U: ur. Nikočević, Lidija, Petrović Leš, Tihana, Škrbić Alempijević, Nevena, Orlić, Olga, *k.i. Tkalci u Istri*, Etnografski muzej Istre, Pazin, str. 63-92.

STARR, Louis (1996): Oral history, U: ur. Dunaway, David K., Baum, Willa K., *Oral history, an Interdisciplinary Anthology*, Altamira press, Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford, str. 39-61.

WENDLAND, Wend: Safeguarding Cultural Heritage, Protecting Intellectual Property and Respecting the Rights and Interests of Indigenous Communities: What Role for Museums, Archives and Libraries?

<http://museumsnett.no/icme/icme2005/wendland.pdf>

HOW CAN *ORAL HISTORY* BE INTEGRATED INTO A MUSEUM EXHIBITION?

Summary

In the article, I deal with the use of the *oral history* method in museums. This museum method was the theme of the annual conference of ICOM/ICME, held in Nafplion in Greece in 2005. *Oral history*, that is, the oral method of data collection, is one of the methods that ethnologists/anthropologists use in field work and, thus, museum staff also. Data collected in this way and used, for example, in exhibitions in an unaltered form (or, at least, altered to the smallest extent possible), enables the collocutors themselves to speak out, rather than having their words interpreted by experts, researchers or museum staff, as is most frequently the case. The new technologies make it possible for data collected by the *oral history* method to be presented in various ways (films on video-tapes or DVD formats, recorded sounds or statements, transcribed texts on show at the exhibition), which offer a host of opportunities for utilisation of the method in museums.

During realisation of the textile handicrafts in Istria research project, we used that method and applied it to a certain extent at the *Weavers in Istria* exhibition, which was the outcome of the project. Part of the article deals with the examples and experiences of the Ethnographic Museum of Istria on that very project. Collected material that was not used in the exhibition remains at our disposal for future Ethnographic Museum of Istria projects, while attention is simultaneously drawn in this article to the need for establishment of an archive of information collected by the *oral history* method.

Key words: *oral history*, museums, Ethnographic Museum of Istria, *oral history* archive